

De citaten uit Hosea en Jesaja

in de brief aan de Romeinen 9:25-33

Eerste ontwerp januari 2018

Citeren van het OT in het NT

Elke onbevungen lezer kent het probleem. Wanneer in het NT een verwijzing, of citaat voorkomt uit het Oude Testament staat de gegeven tekst bijna nooit in dezelfde bewoordingen in het Oude Testament. Een dergelijke discrepantie wordt nog sterker ervaren wanneer de strekking van de passage en het citaat in het geheel niet overeen lijken te komen. Het lijkt vaak alsof de schrijvers van het NT met dergelijke citaten onzorgvuldig proberen autoriteit mee te geven aan hun eigen bewering, maar zich daarmee in ieder geval aan *proof-texting* en wellicht zelfs aan vervalsing van de strekking van het OT schuldig maken. Elke bijbellezer zal bekend zijn met het vaak geciteerde voorbeeld uit Mattheüs 1:23, waar de evangelist spreekt over de “maagd” die zwanger zal worden, terwijl in de moderne vertalingen in de aangegeven plaats bij Jesaja (7:14) alleen sprake is van een “jonge vrouw.” Niet alleen de woorden verschillen, maar het is ook onduidelijk of Jesaja’s tekst hier iets te maken heeft met de voorspelling van de komst van de Messias. De zekerheid van Mattheüs dat hij met dit citaat een nauwkeurige profetie vermeldt – “dit is geschied opdat vervuld zou worden etc. – draagt aan die verwarring nog bij.

Sommige lezers van de Bijbel hebben inmiddels wel begrepen dat de schrijvers van het Nieuwe Testament niet altijd en zelfs niet voornamelijk hebben geciteerd uit de Hebreeuwse Bijbel (de Masoretische tekst, MT) die de grondslag van ons Oude Testament is, maar uit de

oude Griekse vertaling van de Bijbel, de Septuaginta (LXX). Maar wie toegang heeft tot de tekstuitgaven van de LXX zal merken, dat de citaten in het NT eveneens kunnen afwijken van wat in die edities te vinden is. Bovendien is het nog maar de vraag of in de eerste eeuw zo iets als de éne editie van de LXX bestond en er niet eerder sprake is van een omvangrijke traditie van Griekse vertalingen die pas na de eerste eeuw in een aantal beddingen gevloeid zijn en tot de drie edities geleid hebben die we nu onderscheiden (De Alexandrinus, de Sinaiticus en de Vaticanus). Dat maakt het moeilijker de herkomst van de citaten na te gaan en vast te stellen in welke mate een NT-ische schrijver van zijn gegeven tekst is afgeweken.

In deze bijdrage wil ik proberen na te gaan op welke manier Paulus in Romeinen 9 zijn citaten van Hosea en Jesaja heeft gehanteerd. Eerst zullen we de context moeten begrijpen waarin de citaten door Paulus werden opgevoerd. Daarna moeten we vaststellen in hoeverre deze citaten aansluiten bij de ons bekende edities van het origineel: de MT en de LXX met name. De vergelijking van de oorspronkelijke context met de context van Romeinen is de volgende stap. Dat zou het doel van Paulus' citaten en de redenen achter hun keuze kunnen verhelderen.

1. De context in Romeinen 9:25-33

Na de vaststelling in zijn betoog dat joden en heidenen gelijkelijk worden geroepen, omdat ze ook gelijkelijk door God zijn uitverkoren, opent vers 25 de rij van citaten. Gezien de inleidende term “zoals er ook in Hosea staat te lezen” of “zoals Hij zegt in Hosea”, gaat het om een citaat dat geacht wordt het bewijs te leveren van de gedachte dat met de komst van de Messias en ondanks het ongeloof van Israël, het heil nu ook voor niet-joden toegankelijk is geworden.

Vers 24 is de culminatie van een reeks argumenten die Paulus aandraagt vanaf vers 6 van dat hoofdstuk, waar hij retorisch de vraag stelt of de verwerping van de Messias door de meerderheid van Israël ook inhoudt, dat de beloften en de verkiezing van Israël door God zijn weerlegd of door God terzijde zijn geschoven. Paulus' antwoord is dat het Woord van God niet heeft gefaald (9:6). Dat zou blijkbaar wel gesteld kunnen worden, als we de verwerping van de Messias als een massief feit opvatten en de term Israël nemen in de definitie die het jodendom daarvoor geeft. Als we echter begrijpen dat wat in het jodendom Israël heet niet zonder meer

hetzelfde is als wat de Thora ons over Israël leert, kan aan die conclusie worden ontkomen. Als we Israël van meet af aan moeten definiëren als een voortbrengsel van Gods uitverkiezende genade, dan leidt het ongeloof van Israël niet tot het dilemma dat hier vermeden moet worden. Namelijk dat het ongeloof van Israël ofwel betekent dat Jezus niet de Messias is, ofwel dat Israël geheel door God is verworpen als oordeel over dit ongeloof. In het eerste geval valt de waarheid van Paulus' evangelie weg, in het tweede geval kan er niet zinnig meer over een toekomst van Israël worden gesproken.

Paulus' strategie is integendeel nu deze, dat hij het bestaan van Israël herleidt op uitverkiezende genade, op Gods soevereine beslissing, zodat het ongeloof van Israël een historisch incident wordt, waardoor Gods raadsbesluit uiteindelijk niet kan worden verhinderd. Het volk Israël moet dan worden begrepen als "kinderen Israëls", d.w.z. de nakomelingen van Jacob – en dan moet worden gezien dat Jacob – die Israël wordt – is verkozen boven Ezau. De stamvader van het volk heeft die status te danken aan Gods soevereine beslissing. Datzelfde geldt ook voor de keuze van Izaak boven Ishmael die dezelfde vader hebben, maar nog duidelijker bij Jacob en Ezau die ook dezelfde moeder hebben. Wie zegt dat hij tot Israël behoort omdat hij tot de nakomelingen van Izaak kan worden gerekend, kan dat niet biologisch willen duiden. Niet de afstamming is hier beslissend, maar de belofte en de verkiezing zelf.

Paulus maakt dat duidelijk door de verkiezing van Jacob boven Ezau onmiddellijk te verbinden met wat er uit ziet als het beginsel van Gods soevereiniteit. Jacob wordt gekozen boven Ezau zonder enige relatie met verdienste. De uitverkiezing vond immers plaats vóór de geboorte van de tweeling. De ondersteuning daarvan komt uit tekst in Exodus (33:19), waar God tegen Mozes zegt dat Hij barmhartigheid zal bewijzen tegenover wie Hij dat wil. In de context bij Paulus klinkt dat als een bevestiging van een beginsel en als een uitwerking van de Godsnaam die innig met het verbond met Israël is verbonden: Ik zal zijn die Ik zijn zal omschrijft God als de HEERE die soeverein ook Israël verkiest en Egypte verwerpt. In positieve zin is er dus sprake van uitverkiezing. De Heer kiest de "vaten van de barmhartigheid" maar laat toe dat de "vaten van de toorn" zichzelf daartoe bereiden. Als tenminste *katèrtismena* in 9:22 als een medium, dus als een reflexieve uitdrukking – zichzelf voorbereiden - kan worden gelezen. Dat wordt duidelijk

aan de farao van wie God het hart verhardt – maar niet zonder dat Farao’s hart ook door hemzelf nadrukkelijk in de rebellie tegen God wordt gesteld.

De tweede uitdrukking van Gods soevereiniteit vinden we in de aanloop naar vers 24 in het beeld van de pottenbakker die vaten tot eer en vaten tot oneer kan maken uit dezelfde klomp klei. De pointe is hier dat de soevereiniteit van God niet onderworpen is aan beginselen waarmee de mens de rechtmatigheid van Gods daden kan beoordelen. De vergelijking met een voortbrengsel van de pottenbakker die zou kunnen protesteren tegen de vorm die hij gekregen heeft, maakt aan alle discussie een einde. Als God op die absolute wijze soeverein is, dan is het bestaan van Israël geheel en al op genade gebaseerd, en wel op dezelfde genade die in het evangelie naar niet-joden wordt uitgestrekt en die er toe leidt dat zowel joden als niet-joden geroepen zijn (vers 24). Daarmee is bewezen wat Paulus vanaf vers 1 wilde laten zien, namelijk dat Gods Woord niet gefaald heeft. De beloften aan Israël zijn niet vervallen, ook al is er nu nog geen volledige aanvaarding van de Messias door Israël.

2. De plaats van de citaten in het betoog van Paulus

In het gedeelte vv. 25-33 vinden we in vers 25 het citaat uit (a) Hosea 1:10 (2:1 LXX), een sterk gewijzigd citaat uit (b) Jesaja 10:2, 23 vinden we in vers 27 en 28; (c) Jesaja 1:9 wordt geciteerd in vers 29 en tenslotte vinden we een gemengd citaat uit (d) Jesaja 28:16 en 8:14 in vers 33.

Op het eerste gezicht is dit de functie van de citaten:

(a) ²⁵ *Ik zal niet-mijn-volk noemen: mijn-volk, en de niet-geliefde: geliefde. (Hos. 2:23)* ²⁶ *En het zal geschieden ter plaatse, waar [tot hen] gezegd was: gij zijt mijn volk niet, daar zullen zij genoemd worden: zonen van de levende God. (Hos. 1:10)*

Dit citaat maakt duidelijk dat het niet buiten Gods bedoeling om gebeurd is, dat de heidenen worden geroepen. Hosea zegt al dat wat eerst niet-Mijn-volk was, niet geroepen is om “Mijn-volk” te zijn. Zo komen heidenen het volk van God binnen geheel in overeenstemming met Gods Woord. Maar zijn de volkeren hier inderdaad bedoeld en heeft Paulus het citaat van Hosea dus

ondergeschikt gemaakt aan zijn eigen theologische intenties? Dat zullen we straks nader moeten beschouwen.

(b) ²⁷ *Al was het getal der kinderen Israëls als het zand der zee, het overschot zal behouden worden;* ²⁸ *want wat Hij gesproken heeft, zal de Here doen op de aarde, volledig en snel. (Jes. 10:22, 23)*

Paulus maakt hiermee duidelijk dat het ongeloof van de meerderheid van Israël eveneens door de Schrift voorzien is. Immers, alleen een overschot, een minderheid, zou behouden worden. Paulus maakt verschil tussen dat deel van Israël dat wèl de Messias Jezus aanvaard heeft, en nu het “gelovig overblijfsel” mag heten, en “geheel” Israël – de meerderheid en haar officiële vertegenwoordigers – dat de Messias niet aanvaard heeft en dus voorlopig terzijde wordt geschoven.

(c) ^{29b} *Indien de Here Sebaot ons geen zaad overgelaten had, als Sodom zouden wij geworden zijn en aan Gomorra zouden wij gelijk gemaakt zijn. (Jes. 1:9)*

Dit citaat laat zien, dat deze minderheid van dat moment wel gezien mag worden als een “zaad”, d.w.z. dat uit deze minderheid uiteindelijk een Israël zal voortkomen waarvan gezegd kan worden dat “geheel” Israël behouden zal worden. Het overblijfsel is dus geen restant, maar de kiem van een toekomstig Israël. Door de vervulling van Gods beloften aan Israël naar de toekomst te verleggen, en een heilshistorische functie te geven aan het tijdelijk ongeloof van het volk kan Paulus handhaven dat Gods beloften aan het volk onberouwelijk zijn.

(d) ^{33b} *Zie, Ik leg in Sion een steen des aanstoots en een rots der ergernis (Jes. 28:16), en wie op hem zijn geloof bouwt, zal niet beschaamd uitkomen. (Jes. 8:14)*

Dit citaat geeft de verklaring van het huidige ongeloof van Israël. Waarom heeft het volk deze Messias verworpen? Omdat ze zo gefixeerd waren op het bereiken van het zelf gekozen doel –

namelijk de “wet van de gerechtigheid”, dat ze niet zagen dat ze over de Messias gestruikeld zijn. Dat wil zeggen dat Jezus hun een andere weg van gerechtigheid kwam duidelijk maken die uiteindelijk in Zijn eigen persoon gelegen is, maar dat Israël – voor Paulus overduidelijk gerepresenteerd in wat zij religieus als het hoogtepunt konden laten zien: het Farizeïsch jodendom - zich daaraan alleen geërgerd heeft. De pointe van dat citaat en daarmee van de passage 24-33 is dan ook de laatste zin van het citaat: “wie in Hem gelooft zal niet beschaamd worden”, waarbij “beschaamd worden” een verwijzing is naar het komende oordeel.

3. De citaten vergeleken met hun bron

Heeft Paulus de citaten nu ingeschakeld in zijn eigen theologische context? Of heeft hij toch rekening gehouden met de eigen betekenis van deze citaten in hun eigen context?

(a) De citaten uit Hosea in Romeinen 9:25, 26

Dat is in ieder geval moeilijk na te gaan voor wie probeert het citaat terug te vinden in het OT. Een moderne lezer, die in dit geval de NBG '51 leest, krijgt met het volgende te maken:

Paulus: ²⁵ *Ik zal niet-mijn-volk noemen: mijn-volk, [en de niet-geliefde: geliefde.] (Hos. 2:20)*

MT/NBG: *Dan zal Ik [haar voor Mij zaaien in het land, en Mij ontfermen over Lo-Ruchama, en] tot Lo-Ammi zeggen: Gij zijt mijn volk.*

Paulus: ²⁶ *En [het zal geschieden] ter plaatse, waar [tot hen] gezegd was: gij zijt mijn volk niet, daar zullen zij genoemd worden: zonen van de levende God. (Hos. 1:10)*

MT/NBG: *En ter plaatse waar [tot hen] gezegd wordt: Gij zijt mijn volk niet – zullen zij genoemd worden kinderen van de levende God.*

In de eerste plaats: hoe weet een lezer dat Lo-Ammi de Hebreeuwse vorm is van niet-mijn-volk? Als dat probleem eenmaal is opgelost, wat zal die lezer dan denken van het feit dat wat tussen vierkante haken staat in Hos. 2:20 in het geheel niet bij Paulus is terug te vinden? Het citaat van Hos. 1:10 zal vermoedelijk het geringste probleem opleveren, omdat alleen het

verschil tussen kinderen (Hos.) en zonen (Rom.) zal opvallen. Een ander deel van het verschil ligt trouwens aan de vertaler, die de Griekse uitdrukking “het zal zijn” (Gr. *estai*, ἔσται) hier ineens vertaalde alsof er staat “het zal geschieden”, wat dichterbij de Hebreeuwse uitdrukking “vehaja” staat in de MT - een profetisch perfectum, meestal vertaald met *egeneto*, ἐγένετο.

Welke tekst heeft Paulus hier nu geciteerd? En wat is de betekenis van de onderlinge verschillen?

Kijken we naar de grondtekst dan zien we het volgende:

Rom. 9:25 καλέσω τὸν οὐ λαόν μου λαόν μου, καὶ τὴν οὐκ ἠγαπημένην ἠγαπημένην

MT/Hos. 2:25

והוא עמי־אתה לל־א־עמי ואמרתי רחמי את־ל־ורחמתי

[I will have compassion upon her that had not obtained compassion; and I will say to them that were not My people: 'Thou art My people' – Jewish Publication Society Old Testament.]

LXX (2:25) ἐλεήσω τὴν Οὐκ-ἠλεημένην¹ καὶ ἐρῶ τῷ Οὐ-λαῶ μου Λαός μου εἶ σύ

Een aantal observaties:

1. Paulus begint het citaat met “ik zal roepen” (καλέσω) en laat het erbarmen in eerste instantie weg.
2. Paulus geeft het eerste deel van het vers vrij weer door *vervolgens* te schrijven: “ik heb liefgehad die niet bemind was.” (Tenzij de Vaticanus de beste LXX tekst heeft bewaard, zie voetnoot 1.)
3. De LXX heeft dezelfde omkering als bij Paulus staat, maar gebruikt wel de uitdrukking ἐλεήσω, die beter overeenkomt met het Hebreeuws רחמתי dan Paulus’ καλέσω.
4. In dit geval moeten we zeggen: NT<> (LXX=MT)²

¹ Anders dan in het NT vinden we dus in de LXX: ik zal mij ontfermen i.p.v. ik zal roepen/noemen. De LXX in de Vaticanus (Codex B) heeft echter dezelfde tekst als het NT, vermoedelijk omdat de overschrijvers in die codex de tekst van de LXX hebben aangepast aan Rom. 9:25. (Zie James D.G. Dunn, Romans, II, p. 571)

² Notatie voor: Het citaat in het Nieuwe Testament komt niet (<>) overeen met de LXX die (praktisch) identiek (=) is aan de MT. Problematisch is doorgaans (NT=LXX)<>MT, waar het Nieuwe Testament dus de LXX volgt tégen de MT in. Ofwel de LXX heeft dan een beter of in ieder geval ander Hebreeuws manuscript als grondslag, ofwel NT en LXX vertalen geheel en al vrij en verwaarlozen daarmee schijnbaar het belang van de MT.

5. De omkering van de zinsdelen kan tot doel hebben dat Paulus hier met “ik zal roepen” nadrukkelijk de gedachtegang van vers 24 wil voortzetten. Dat lijkt des te meer het geval, omdat het voor de hand lag om hier (opnieuw) te spreken over Gods barmhartigheid, maar dat was een onderwerp dat al was afgehandeld.

Conclusie: Paulus citeert op een volstrekt vrije manier – met omkering van zinsdelen en verandering van kernwoorden – Hosea 1:10 alleen maar vanwege de zinsnede : niet-mijn-volk wordt nu weer Mijn-volk.

Het citaat van Hos. 2:23, wordt nu verbonden met Hosea 1:10. Dat is veel minder problematisch:

Rom 9:26 καὶ ἔσται ἐν τῷ τόπῳ οὗ ἔρρέθη αὐτοῖς, οὐ λαός μου ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος.

LXX Hos. 2:1 (1:10) - καὶ ἔσται ἐν τῷ τόπῳ, οὗ ἔρρέθη αὐτοῖς Οὐ λαός μου ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ θεοῦ ζῶντος.

Observaties:

1. In dit geval geldt: NT=LXX=MT.
2. Alleen: waarop slaat ἐν τῷ τόπῳ, op die plaats? Voor Hosea lag het voor de hand, dat hiermee het land Israël of zelfs meer specifiek Samaria bedoeld zou zijn – omdat de ballingschap van het Noordrijk Israël, begon met de val van Samaria. Bij Paulus valt de specifieke verwijzing naar een plaats weg en wordt het onbepaald: op welke plaats dan ook, ofwel: op elke plaats die er maar is.
3. Het krijgt zelfs de kracht van: “zelfs op de plaats waar dít gezegd kan worden”, nl. in de wereld van de volkeren. Paulus gebruikt het citaat om naar de niet-joden te verwijzen. Het zijn de heidenen die niet-mijn-volk zijn. Het is een onderbouwing van vers 24.

De kracht van beide citaten kan worden gezien als we de context van de profetie van Hosea nder beschouwen. . In Hos. 1:9 (MT) wordt aan de zoon van Hosea en Gomer de naam Lo-Ammi,

Niet-Mijn-Volk, gegeven. De reden die God geeft bij deze naamgeving is: “jullie zijn niet Mijn volk en Ik ben niet jullie God.” Hosea kent een situatie waarin Israël verworpen is. Was het Verbond echter niet onberouwelijk van Gods zijde? De HEERE heeft zich Israël tot volk verkozen. De belofte aan Mozes “Ik zal met u zijn” geldt toch voor alle tijden. Hosea spreekt echter over een verwerping van dit volk vanwege de zonde die het ook brengt in de Assyrische ballingschap. Juda zal bewaard worden zegt Hos. 1:7, maar de meerderheid – het Tien-stammenrijk – zal in de Assyrische ballingschap verdwijnen. De tekst van Hos. 1:10 spreekt dus over een toekomstig herstel van Israël dat in het heden van de profeet Niet-Mijn-Volk kan heten, maar in de toekomst weer hersteld zal worden.

We kunnen daarmee corrigeren wat we in eerste instantie hebben gezegd over de functie van dit citaat. In de lijn van Paulus’ argumentatie zou het gelegen hebben, dat hij dit citaat gebruikt om nadrukkelijk de volkeren aan te wijzen als niet-mijn-volk – zij staan immers buiten het verbond met Israël – en nu te zeggen dat deze heidenen door God zijn aangenomen als (ook) Mijn Volk. Maar het lijkt erop, dat als Paulus het citaat bedoeld weer te geven – hoe vrijelijk hij dat ook doet met de tekst van Hos. 2 - hij toch bedoelt te spreken over het feit, dat al in vers 24a werd uitgesproken, dat God ook uit de joden een overblijfsel heeft geroepen. Het eerste paar citaten van Hosea wil dus duidelijk maken dat er ook voor de geroepenen uit Israël een toekomst is. Vervolgens zal duidelijk moeten worden dat deze geroepenen een minderheid in het heden zijn. Het herstel van Israël is maar gedeeltelijk en de profetie van Hosea is dus nog niet geheel en al uitgekomen. Wat Paulus zag in de geschiedenis rondom de Messias, geeft aanleiding om te verwijzen naar een patroon: wat eerst terzijde geschoven leek, zal op grond van Gods belofte en genadige besluit toch weer worden hersteld. Israël was niet-mijn-volk, maar door de Messias is een deel van Israël weer geroepen om het ware Israël te zijn onder de Messias. Over dat overblijfsel of restant gaat dan het tweede paar citaten uit Jesaja.

(b) De citaten van Jesaja in Rom. 9:27, 28

Ook de citaten van Jesaja leveren het probleem op, dat ze een tekst “vervreemden” uit zijn eigen onmiddellijke context en laten functioneren in een omgeving die haaks lijkt te staan op de oorspronkelijke strekking.

Rom. 9:27 En Jesaja roept over Israel:

Al ware [het getal] der kinderen Israels gelijk het zand der zee, zo zal het overblijfsel behouden worden.

Jes. 10:22 Want ofschoon [uw volk, o] Israel! is gelijk het zand der zee, zo zal toch [maar] het overblijfsel daarvan wederkeren; de verdelging is vastelijk besloten, overvloeiende met gerechtigheid.

Observaties

1. Paulus geeft het eerste deel van de zin geheel vrij weer, en laat het laatste deel van het vers weg.
2. De “vastelijk besloten verdelging” van Jesaja is verbonden met de Assyriërs; voor Paulus een aanwijzing dat het om de toorn en de “verdoemenis” gaat waar het evangelie van spreekt. Maar die woorden van de MT laat Paulus juist weg.
3. Maar er is in Jesaja geen sprake van een Messiaanse context.
4. Het gaat zeker niet om het overblijfsel dat Paulus in de brief voor ogen staat, namelijk de gelovige minderheid uit Juda die de Messias Jezus heeft aanvaard.

Een versmelting van contexten

Hoe werkt dan deze toepassing van het Jesaja-citaat op de groep die Paulus hier in Romeinen 9 voor ogen staat? In Rom. 11:5 zal dit “overblijfsel” opnieuw genoemd worden. Het is de kern van Paulus’ argument dat God Zijn volk niet geheel en al in de steek heeft gelaten en dat het ongeloof van het volk als geheel niet in strijd is met de profetieën over Israël. De vraag is of Jesaja’s tekst kan worden toegepast op degenen die Paulus hier voor ogen hebben gestaan. Hij denkt bij de term “overblijfsel” aan de degenen uit Israël die na de komst van de Messias aan de

gemeente van Christus zijn toegevoegd. Is er echter sprake van een verwijzing naar de Messiaanse tijd in de tekst van Jesaja? Op het eerste gezicht zeker niet. Jesaja's profetie heeft betrekking op "het overblijfsel van Israël, en de ontkomenen van het huis Jakobs" (Jes. 10:20). Wat Jesaja profeteert is, dat na de verwoesting door de hand van de Assyriërs een deel van het volk zou terugkeren –niet letterlijk naar het land, maar wel tot God. Het tweede deel van de profetie zegt immers: "10:20b maar zij zullen steunen op den HEERE, den Heilige Israëls, oprechtelijk. 10:21 Het overblijfsel zal wederkeren, het overblijfsel van Jakob, tot den sterken God!"

Paulus wijzigt de context van deze woorden bij Jesaja dus ingrijpend. In de eerste plaats neemt hij het overblijfsel van Israël onder de Assyrische ballingschap als verwijzing naar het overblijfsel van zijn tijd, d.w.z. de joodse Christenen uit het twee-stammenrijk Juda, dat uit dew Babylonische ballingschap terugkeerde. In de tweede plaats interpreteert hij de "terugkeer" van het volk tot de God van Israël als gelijk aan het "behoud" van het volk door het geloof in de Messias.

Het citaat van Jesaja lijkt dus uitsluitend gebaseerd op een *analogie* of een *parallel* die wordt getrokken tussen enerzijds de Assyrische ballingschap met de situatie van Israël onder Romeins gezag in de tijd van Paulus, en anderzijds de bekering van een deel van het volk tot haar Messias met de "terugkeer" van het restant in de Assyrische ballingschap tot de waarachtige onderwerping aan de God van Israël. Op geen enkele manier is hier sprake van een vervulling van een profetie.

Maar is dat nodig? We zagen al eerder dat Paulus ook de profetieën van Hosea niet toepaste in de oorspronkelijke context en betekenis. Maar het is goed denkbaar dat dergelijke profetische teksten een ruimere betekenis en toepassing krijgen als ze worden geplaatst in het kader van de geschiedenis van de verlossing die Paulus hier voor zich ziet. Douglas Moo wijst erop dat we hier te maken kunnen hebben met een inbedding van de profetische tekst in de geschiedenis van Abraham.³ Voortdurend heeft Paulus gebruik gemaakt van de teksten over

³ "Isaiah 10:22, quoted in Romans 9:27, uses "the sand by the sea" language from Genesis. And Isaiah 1:9, quoted in Romans 9:29, picks up the key word "descendants" (*sperma*) from the Abraham story (see 4:13, 16, 18; 9:7 – 8). Paul began this section (see comments on 9:7 – 9) by affirming that Abraham's true "descendants" are selected by God from among all his "children." He ends it by affirming that Abraham's descendants also number people who are not biologically related to him at all. All who have faith are ultimately Abraham's children (4:10 – 12)." Moo,

Abraham om het schema van Gods verlossing te verduidelijken. Het gaat om de beloften die aan Abraham zijn gedaan en om het geloof in deze beloften dat door God van Abraham werd gevraagd in contrast met de werk-gerechtigheid die de definitie van het Verbond in het toenmalige Jodendom heeft gekenmerkt. Paulus plaatst al vanaf Romeinen 4 de verbinding tussen geloof, geschonken gerechtigheid en de belofte uit tegen de theologie van ijver voor de wet, rechtvaardigheid van werken en de verkiezing van Israël. In de brief aan de Romeinen is de geschiedenis van Abraham en de belofte dat uit hem de zegen voor de volkeren zou voortvloeien de hermeneutische sleutel waarmee Paulus het Oude Testament benadert.

Om die reden vinden we in 9:4-5 een verwijzing naar de beloften en de aartsvaders als bezit van het volk Israël. De rest van de discussie in deze drie hoofdstukken is als een uitwerking te zien van de betekenis van deze beloften voor de heidenen. De vraag is hoe de nakomelingen van Abraham gezien worden. Als zij het voorwerp zijn van genadige verkiezing en als de belofte en niet de wet fundamenteel is voor hun verhouding tot God, dan is er geen reden dat God in de Messias Jezus niet eenzelfde weg voor de heidenen heeft geopend. De profetieën van Hosae over niet-mijn-volk etc. zijn een echo van deze belofte aan Abraham.

In de tekst van Jesaja die we hier beschouwen, ligt deze verwijzing naar Abraham in de woorden “als het zand aan de zee”. Jesaja 10:22 verwijst daarmee naar de belofte aan Abraham dat zijn nakomelingen zouden zijn als het zand aan de zee. Welnu, de tekst van Jesaja zegt dan in dat kader, dat niet alle nakomelingen van Abraham gezegend zijn, maar slechts een overblijfsel. De analogie tussen de context van Jesaja en die van de brief aan de Romeinen (Assyrische ballingschap, terugkeer tot God versus: staat van verdoemenis, behoud door de Messias) wordt mogelijk gemaakt door de verwijzing naar Abraham in beide contexten. Rom. 9:29 doet dat door de verwijzing naar het “zaad”, dat wil zeggen de ware nakomelingen van Abraham. Al eerder maakte hij duidelijk dat dit de kinderen van Abraham zijn vanwege hun geloof.

Rom. 9:28 (SV) Want Hij voleindt een zaak en snijdt ze af in rechtvaardigheid; want de Heere zal een afgesneden zaak doen op de aarde.

Douglas J. “Bridging Contexts” In *NIV Application Commentary, New Testament: Romans*. By Moo, 323. Grand Rapids: Zondervan, © 2000.

NA/NT λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνη, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει
Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. = LXX

Jes. 10:23 (MT) :כִּי כֻלָּהּ וְנִחְרְצָה אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת עֲשֵׂה בְקִרְבִּי כֹל הָאָרֶץ:

Jes. 10:23 (SV) Want een verdelging, die vastelijk besloten is, zal de Heere HEERE der heirscharen doen in het midden dezes gansen lands.

Observaties

In dit geval geldt: NT=LXX en <> MT.

Uitwerking

Bij dit citaat volgt Paulus exact de bewoordingen van de LXX, terwijl de MT een geheel andere versie heeft. De bedoeling is wel duidelijk: God zal met zekerheid het oordeel uitvoeren dat Hij besloten heeft. Maar de keerzijde staat ook vast: God zal ook zeker het overblijfsel sparen. Het lijkt dus opnieuw te gaan om een analogie tussen de context van Jesaja en die van Paulus' verkondiging.

4. Conclusies

Paulus citeert in deze tekst op een vrije manier de Griekse vertaling van het Oude Testament – dat is niet per se één enkel boek, dé Septuagint, maar een collectie van Griekse vertaaltradities die als collectief de naam LXX dragen en pas na de 2e eeuw in de vorm van één enkele uitgave verzameld zijn. In de tijd van Paulus waren deze vertaaltradities zeker nog niet samengebracht tot één enkel boek of één enkele editie.

Die vrijheid betreft niet alleen woorden en zinsdelen, maar vooral ook de onderwerpen waarop een tekst betrekking heeft. De citaten van Hosea en Jesaja staan niet in een Messiaanse context en vinden zeker geen vervulling in de gebeurtenissen rond de komst van Christus waarover Paulus' evangelie spreekt.

Toch is er meer aan de hand dan een overname van een aantal termen uit een Bijbels vocabulaire - of een geforceerde "bewijstekst" die Paulus gebruikt om gezag te geven aan zijn eigen opvattingen. Vooral aan het voorbeeld van Jesaja wordt duidelijk, dat voor Paulus – en

vermoedelijk voor de eerste gemeente als geheel – het legitiem was om de context van de hele bevrijdingsgeschiedenis te gebruiken om aan teksten een nieuwe betekenis te ontlokken. Dat werd al gedaan binnen het OT zelf, en dat zien we al terugkeren in de Griekse (LXX) verhaaltradities die net als in de literatuur van de *peshet* – de exegese die vooral in de Qumran-teksten wordt gevonden – onduidelijke of archaïsche passages een nieuwe referent te geven.⁴

⁴ Een helder voorbeeld van die methode in het OT zelf is natuurlijk Genesis 36:1, waar we lezen: “Dit nu zijn de geboorten van Ezau, welke is Edom.” Dit “welke is”, is de formule die Paulus ook gebruikt in Rom. 10:6, 7. Een sleutelterm in een geciteerde passage wordt gelijkgesteld aan een sleutelterm uit het heden van de exegeet - of een andere tekst - en daarmee synchroon met de eigen tijd gemaakt. Alles wat verder over de sleutelterm in de Schrift gezegd wordt kan dan geduid worden met het oog op het heden.

